

Ruimte voor spel

NEGEN REDENEN OM MUZISCH ONDERZOEKEN EEN PLAATS TE GEVEN IN BEGELEIDINGSTRAJECTEN

Michiel DE RONDE

INLEIDING Binnen de Masteropleiding Begeleidingskunde in Rotterdam en Nijmegen gebeuren mooie en ontroerende dingen. Jaarlijks mag ik een bijdrage leveren aan de leerlijn begeleidingskundig handelen, waarbij de (volwassen) studenten een 'speelse' werkvorm ontwikkelen en inzetten in het kader van het vooronderzoek van hun afstudeeropdracht. De opdrachtomschrijving luidt in grote lijnen als volgt: 'Ontwikkel een muzisch-ludische werkvorm die je gaat gebruiken om met betrokkenen in de afstudeerorganisatie het vraagstuk te verkennen; voer deze werkvorm daadwerkelijk uit en schrijf daarover een verslag in artikelvorm.' Een kleine selectie aan voorbeelden laat zien dat de variëteit aan opbrengsten bij deze opdracht enorm is.

Een student belegt een dagdeel met een team en geeft na een eerste gespreksronde, in een ter plekke gecomponeerd lied, zingend en gitaarspelend terug wat hij hoort.

Een andere student organiseert bij wijze van geschenk voor een zeer drukbezette groep professionals uit de jeugdzorg een stille-avond met klankschalen en bespreekt wat dat met hen doet.

Een derde student richt een tafel in met honderd vormen van textiel (zoals bollen wol, dikke en dunne draden, lapjes, kant, touw, vlechten, kabels en klosjes draad) en nodigt de deelnemers uit om aan de hand

Dr. M.A. de Ronde is lector begeleidingskunde bij de Hogeschool Rotterdam. E-mail: ronma@hr.nl.

van dit metaforisch materiaal te vertellen hoe ze zich voelen in hun werk.

Weer een andere student vraagt een team een collage ofwel 'moodboard' (zoals zij het zelf noemt) te maken over de ontwikkeling van de achterliggende jaren in hun werk.

Nog weer een ander krijgt binnen het managementteam een half uur om een terugkoppeling van het vooronderzoek te presenteren en te bespreken, en start dit (te krap bemeten) onderdeel van de vergadering met tien minuten eenvoudige yoga, waardoor het hele perspectief van tijd verspringt.

Een laatste voorbeeld, hoewel er nog veel meer te noemen zijn, is van een student die deelnemers in een zorgorganisatie verzoekt om met materialen uit hun werk een hindernisbaan in te richten op een van de gangen van de instelling en die vervolgens met elkaar te 'lopen', om aan de hand daarvan te vertellen welke hindernissen zij tegenkomen in het implementeren van de nieuwe zorgvisie.

In elk van deze voorbeelden creëren studenten een onderzoeksruiimte die voor de betrokkenen het karakter heeft van speelruimte: een plaats om op een losse manier te verkennen wat er 'speelt', waarbij ook andere vormen van communicatie meedoen dan het verbale en argumentatieve alleen (zie De Ronde, 2015).

Het spel en de muzen bevatten een eigenaardige of zelfs geheimzinnige kracht. Ze brengen, zoals Huizinga (1938/2008) het omschrijft, de mens in vervoering. Wat zijn de argumenten om deze kracht aan te wakkeren in het serieuze werk van begeleidingskundig handelen met individuen, groepen en organisaties? Wat zijn de overwegingen om een dergelijke opdracht als belangrijk onderdeel op te nemen in het curriculum van de

opleiding tot begeleidingskundige? Welke redenen rechtvaardigen de beslissing om deze vorm van muzisch onderzoek een plaats te geven in het afstudeertraject van de studenten, waarover ze een masterwaardige thesis moeten schrijven?

BEWEGING De motivatie die als het ware het meest op de voorgrond ligt, is de proceskracht die uitgaat van het spel en de muzen: spelen nodigt uit tot meedoen (Gadamer, 1986). Daar waar er spelelementen worden ingebracht, is er misschien aanvankelijk even de aarzeling, maar al snel wint de uitnodiging het van de vrees en gaan de mensen meedoen. Juist deze kracht is zo verleidelijk voor begeleidingskundig werk. Hoe brengen we mensen in beweging? Hoe brengen we onszelf in beweging, opdat we daarmee weer anderen in beweging kunnen brengen?

Doorgaans, met ons rationele denken, willen we eerst de richting weten. Daarover gaan we dan discussiëren en dat willen we vervolgens vastleggen in visiedocumenten, missionstatements en beleidsnotities, om op grond van die richtingwijzers koers te kiezen. Bewogen door het zingen van de muzen en het spelen van het spel worden we gestimuleerd om een andere weg te bewandelen: als we eerst maar eens in beweging komen, ontstaat van daaruit de richting wel. Als je begint met het maken van muziek, dan ontwikkelt zich een melodie. Als je begint met het kneden van klei, dan ontstaat er als vanzelf wel een figuur (Birnie & Dirckx, 2013). De bewogenheid zelf brengt ons aldus in beweging en voedt ons vertrouwen in een ander 'weten'. Noem het emergentie: het ontdekken van een richting die als het ware opkomt uit de beweging zelf, omdat die daar reeds in besloten blijkt te liggen.

VERBINDEN In de beweging schuilt plezier en in dat plezier wordt verbinding ervaren. Spelen betekent immers onvermijdelijk: samen spelen. Spel is vrijwel altijd ook samenspel (Buytendijk, 1932). In de speelruimte van het muzisch onderzoeken ontstaat contact, komt een connectie tot stand.

Ook deze verbindende kwaliteit van de muzen is voor de begeleidingskunde zeer aantrekkelijk. Niet alleen de vraag naar wat ons motiveert, naar dat wat ons in beweging brengt, is in de begeleidingskunde belangrijk, maar ook de vraag naar wat ons engageert, naar datgene waar we ons van binnenuit aan verbinden. Het bezingen van de daden van de goden, zoals de muzen in de mythologie deden, is naar zijn aard cultuurvormend en daarmee gemeenschap stichtend.

De introductie van spelvormen in het afstudeertraject van studenten begeleidingskunde is dan ook ingegeven door de wens om via muzisch onderzoek bij te dragen aan onderlinge verbondenheid in organisaties, aan sociale samenhang en maatschappelijke cohesie. De kans op het welslagen daarvan is groter door de inzet van spel dan via een argumentatieve benadering.

DURF EN EIGENHEID De wijze waarop de genoemde verbinding tot stand komt, loopt via de weg van de eigenheid en creativiteit. Spel is inderdaad naar zijn wezen samenspel, maar het heeft dit karakter doordat het ieder die meedoet aanzet om zichzelf 'op het spel te zetten'. De muzen verbinden, maar doen dat door het eigene op te roepen en de creativiteit te stimuleren. Muzisch werken brengt ons niet alleen bij elkaar, maar ook bij onze eigen oorspronkelijkheid. Dat blijkt ook een voorwaarde te zijn voor die wezenlijke verbinding. Dit eigene kan zelfs (en bovendien niet zelden) het karakter krijgen van

het eigenzinnige, het eigenwijze en daarmee het ontregelende (Van Rosmalen, 2016).

Ook deze kwaliteit van spel en spelvormen is voor het vakgebied van de begeleidingskunde zeer aantrekkelijk: ieder wordt uitgenodigd, of zelfs gestimuleerd en verleid, om het eigen gezicht te laten zien, de eigen stem te laten klinken en het eigen lied te zingen en dus zelf scheppend mee te doen. Muzisch onderzoek is naar de aard der zaak dan ook altijd onderzoek waarin de creatieve eigenheid van de betrokkenen recht gedaan wordt en waarin die scheppende beweging van binnenuit gestimuleerd wordt, zodat die zich nog meer dan voorheen gaat manifesteren. Het creëren van speelruimte om daarbinnen op een muzische wijze het vraagstuk te onderzoeken, heeft onvermijdelijk het karakter van actieonderzoek (Basten, Brohm, Muijen & De Ronde, in voorbereiding).

DIVERSITEIT De eigenheid en de durf om die uniciteit ook scheppend te laten zien, leidt onvermijdelijk tot diversiteit en veelkleurigheid. In de mythologie vormen de negen muzen natuurlijk op zich al een bont gezelschap, en de daden van de goden die zij zingend in de herinnering roepen, zijn tezamen nog rijker geschakeerd in aard, vorm en richting. Door in begeleidingskundig werk vormen van muzisch onderzoek te introduceren, worden deelnemers uitgenodigd om hun eigenheid te tonen en daarmee wordt per implicatie ook de diversiteit zichtbaar. Muzisch onderzoek als het creëren van speelruimte om vragen in organisaties te verkennen, is onderzoek waarin de meerstemmigheid gehoord wordt (Opdebeeck & Bevers, 2014). Het gaat dus eerder om de variatie dan om het gemiddelde en de spreiding is interessanter dan het modale. Muzisch onderzoek is daarom per definitie kwa-

litatief onderzoek; het is onderzoek waarin de specifieke kwaliteiten en zienswijzen van betrokkenen erkenning krijgen en tot kennis en inzicht leiden.

NIEUWE PERSPECTIEVEN Door diversiteit toe te laten, ja zelfs al onderzoekend te stimuleren, ontstaan er als vanzelf meerdere manieren van kijken en daarmee nieuwe gezichtspunten. Muzisch onderzoek dat plaatsvindt door het introduceren van spelvormen bij de verkenning van het vraagstuk, helpt de betrokkenen om met andere ogen naar dezelfde werkelijkheid te kijken en zo nieuwe dingen te zien. Door de muzen aan te wakkeren in het actieonderzoek worden zowel de begeleidingskundige als de medeonderzoekers – actieonderzoek doe je immers altijd samen met betrokkenen – gestimuleerd om het vertrouwd voor even weer vreemd te maken en het bekende te beschouwen met een nieuw blik, vanuit een nieuw perspectief (zie Moor, 2017).

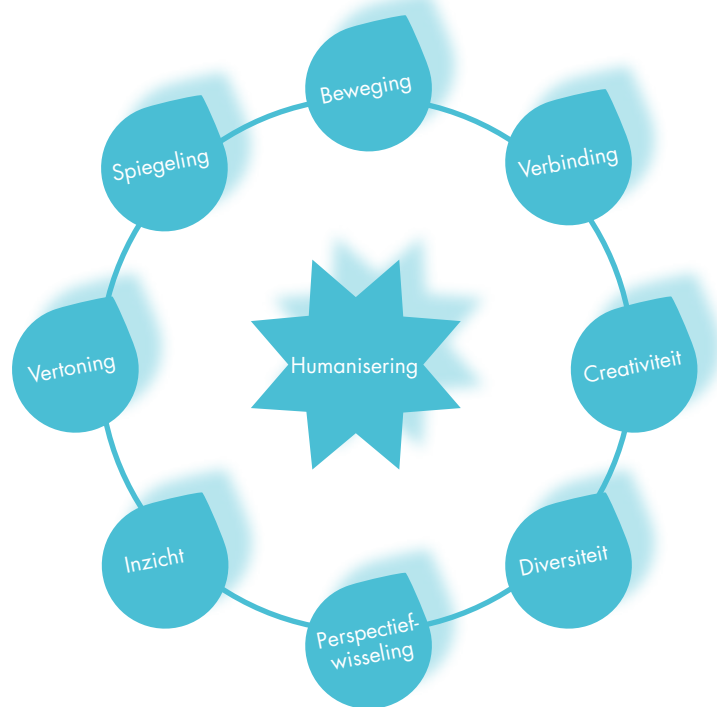
De muzen brengen ons met hun spel niet alleen in vervoering, ze leiden ons ook naar het ongewisse. De muzen verrassen ons. Daarmee hebben zij een – om het eens met een weinig vernieuwend woord te zeggen – sterk innovatief potentieel.

EEN EIGEN TYPE KENNIS De inzichten die we opdoen via de wegen waar de muzen ons naar leiden, is van een bepaald type, van een bepaalde kwaliteit. In het gebruikelijke wetenschappelijke onderzoek is er een scheiding tussen kennis en overtuiging. De kennis is immers objectief (heeft betrekking op het object) en de overtuiging is subjectief (is geworteld in de waardering van het subject). In de begeleidingskunde voldoet dit objectieve weten echter niet, want het maakt de ander tot object van interventie en het 'ver-

dingt' ons. De begeleidingskunde vereist een kennen dat oprijst uit de ontmoeting en dat is precies wat muzisch onderzoek ons brengt.

Bij de muzen is de scheiding tussen object en subject afwezig. In de speelruimte van het muzisch onderzoek laat de wereld zich namelijk niet kennen in haar objectieve gedaante, maar in haar fenomenale kwaliteit, haar aansprekende en tot de verbeelding sprekende zin. Bij muzisch onderzoek doet de wereld zich aan ons voor, zoals zij ons weet te raken in ons gemoed, in ons hart. Muzisch onderzoek is onderzoek waarin je als onderzoeker zelf deelgenoot bent, ver weg van de scheiding tussen object en subject. Muzisch onderzoek – waarin het scheppende en het vernieuwende zo'n belangrijke plaats hebben – verschaft ons inzicht: een vorm van diep weten waarin kennis en overtuiging zijn samengekomen tot een wijsheid van het hart en een besef van het geheel en waarin de feitelijkheid en de normativiteit (ik, jij en de wereld) samenvallen met het concrete inzicht van het moment. Het is precies dat inzicht wat gevraagd wordt in begeleidingskundig handelen.

VERTONING Het inzicht dat zich aandient, de wijsheid die verworven wordt – ze blijven niet verborgen. Wie aangeraakt wordt door de muzen, heeft de onweerstaanbare neiging om zich te laten zien met dat inzicht, om die wijsheid sprekend op te voeren. De muzen in de mythologie zingen niet in hun eentje voor zichzelf, maar voor een publiek en in interactie met het publiek. Ook deze inspirerende kracht, de prikkel om het podium te betreden, vormt een belangrijke reden om spel in te zetten bij de verkenning van de vragen die zich voordoen. Muzisch werken stimuleert namelijk om inzichten openbaar te

Figuur 1. Negen redenen voor muzisch onderzoek.

maken op een manier die zelf aanstekelijk is en het vuur bij de ander aanwakkert. Muzisch onderzoek vindt zijn voltooiing niet in een rapportage die, na een kort moment op de vergadertafel te zijn geweest, in een bureaulade verdwijnt, maar in een geadresseerde opvoering van dat rapport met de betrokkenen. Deze vorm van verkennen en onderzoeken nodigt uit tot een performance voor een bredere kring, om ontdekkingen en veranderingen te laten zien en te laten horen. De muzen vragen, anders gezegd, om belangstelling; zij zoeken het podium. Het vuur moet immers blijven branden, de vlam van het inzicht mag niet doven en verworden tot gestolde kennis. Muzisch kennen is dus altijd onderdeel van een levende stroom, een doorgaand proces, van een onophoudelijk aansteken van elkaar.

SPIEGELING, ZELFREFLECTIE In dat tonen, in die opvoering blijkt het muzisch werken gepaard te gaan met een reflectieve kracht. Wie in vervoering raakt door het spel en geïnspireerd wordt door de muzen en daardoor zijn werk toont en zijn inzichten deelt, draagt niet zozeer kennis over, maar roept het inzicht bij de ander op (Holmes, 1992). De vertoning van het werk vormt een spiegel waar de ander zichzelf in terugziet. De kennis die vrucht is van muzisch werken, is daarom ook altijd fundamenteel een bron van zelfkennis. Het spel brengt op een lichte manier het zware en lastige voor het voetlicht, zodat men zich er op een nieuwe manier toe kan verhouden. Het verluchtigt en intensiveert beide tegelijk, waardoor het inzicht niet minder serieus, maar wel gemakkelijker te hanteren wordt.

Als begeleidingskundige zie ik, met deze reden voor muzisch werk als vorm van onderzoek, de cirkel rond worden. Het is immers dit zelfinzicht, het zelf geraakt worden in de vertoning, die ons als betrokkenen weer in beweging brengt, ons doet verbinden en in die verbinding prikkelt om onze creatieve eigenheid in te brengen.

HUMANISERING Hoewel de muzen in de mythologische vertellingen de daden van de goden bezingen en zij zelf voorgesteld worden als nimfen bij de bron, brengen zij ons, mensen, bij ons mens-zijn terug. Misschien is het beter om te zeggen dat ze ons verheffen tot een meer eigenlijke vorm van menselijkheid. Dat is immers wat de muzen doen: zij inspireren ons tot humaniteit, want 'de mens is alleen dan waarlijk mens wanneer hij speelt', zoals Schiller (1796/2009) zegt.

Het is om de geest van de muzen zelf, om de schoonheid die zij laten zien en de ontroering die ze tweebrengen, dat de Master Begeleidingskunde studenten stimuleert om spel in te brengen in hun begeleidingskundig handelen en ruimte te scheppen voor muzisch werk in hun afstudeeronderzoek. Verheven boven alle functionaliteit heeft het spel immers een waarde in zichzelf.

Dit artikel is de vrucht van enkele jaren samenwerking tussen het Lectoraat Begeleidingskunde van de Hogeschool Rotterdam, het Lectoraat Praktijkgericht onderzoek van de Hogeschool Utrecht en het Lectoraat Muzische Professionalisering van de Hogeschool voor de Kunsten te Utrecht. Zie ook www.musework.nl en De Ronde (2019) voor een eerdere en andere versie van dit artikel.

LITERATUUR

- Basten, F., Brohm, R., Muijen, H. & De Ronde, M.A. (2020 in voorbereiding). *Ondervinden onderzoeken. Kristallen van begeleidingskundig handelingsonderzoek.*
- Birnie, A. & Dirks, M. (2013). *De muzen aan het woord. Werken met beeld en muziek in coaching, therapie en training.* Utrecht: Zadoks.
- Buytendijk, F.J.J. (1932). *Het spel van mensch en dier als openbaring van levensdriften.* Amsterdam: Kosmos.
- Gadamer, H.G. (1986). *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik.* Tübingen: Mohr.
- Holmes, P. (1992). *The inner world outside. Object relations theory and psychodrama.* Routledge: New York.
- Huizinga, J. (1938/2008). *Homo ludens. Proeve ener bepaling van het spelelement der cultuur.* Haarlem: Tjeenk Willink.
- Moor, M. (2017). *Werken in het wit.* Utrecht: IJzer.
- Opdebeeck, L. & Bevers, K. (2014). *Een scène schoppen. Theorie en praktijk van het participatief drama.* Rotterdam: Forma.
- Ronde, M.A. de (2015). *Speelruimte voor ervaring en reflectie. Een praktijkgericht onderzoek naar het gebruik van spel in begeleidingsituaties.* Delft: Eburon.
- Ronde, M.A. de (2019). Negen redenen om vanuit de Master Begeleidingskunde te participeren in het Instituut voor Muzisch Onderzoek. In P. Rombouts e.a. (red.), *Jaarboek lectoraat muzische professionalisering, blad II* (p. 15-19). Utrecht: HKU.
- Rosmalen, B. van (2016). *Muzische professionalisering als tegenkracht.* Utrecht: IJzer.
- Schiller, F. (1796/2009). *Brieven over de esthetische opvoeding van de mens.* Amsterdam: Octavo.